
LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

DESPRE VALOAREA STILISTICĂ A ADJECTIVELOR DEMONSTRATIVE ÎN ROMANUL „NICOARĂ POTCOAVĂ”

DE

B. CAZACU

O particularitate stilistică a romanului „Nicoară Potcoavă” este deasă întrebuițare a adjectivelor demonstrative (*acest* și *acel*), care apar atît în expunerea propriu-zisă a autorului, cît și în părțile dialogate ale operei.

Iată cîteva exemple de folosire a adjectivelor demonstrative *acest* (*această*) și *acel* (*aceea*), spicuite la întîmplare din diferite pagini ale romanului.

„A c e s t mazil Alexandru Dăvidean, văr de-al doilea cu noi a fost în vremea lui Staroste de Putna” (p. 51)¹; „... am fost cu a c e s t soț al meu la Roșcani...” (p. 9); „[Tutunul] folosește la răceli, te apără de frigurile de baltă, potolește tusa de dimineață. A c e s t tutun, în păpuși de cite un sfert de ocă, moș Petrea îl dobîndise de la un ovrei de la Brațlau...” (p. 27); „... Alexandru cunoscuse înfricoșatele salturi ale hatmanului Potcoavă de altă dată și se cutremura de amintirea lor. A c e s t bărbat blind ridicase ca în furtună căzăcimea de la praguri...” (p. 124); „Mura privea la el [= Alexandru] cu frică, judecîndu-l cu mintea ei ageră că bună dreptate face a c e s t tinerel” (p. 110); „Să nu socoată a c e s t Vartie că noi nu ne-om aduce aminte, cînd ne-om întoarce cu măriia sa Nicoară...” (p. 118); „Iaca, bine trăim noi cu a c e ș t i ciangăi de lege și limbă străină” (p. 41); „Deși e așa de bun meșter [și ciștigă destul, n-are liniște în a c e s t tîrg al Moghilăului...” (p. 184)².

¹ Mihail Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, Ed. Tineretului, București, f.d.; citatele care apar în cuprinsul articolului de față, fără altă indicație decît pagina, se referă la acest roman.

² Cf. alte exemple la paginile: 58, 68, 84, 110, 182, 192, 204, 207.

Întrebuințarea adjectivului demonstrativ *acel* (*aceea*) este mai frecventă (fapt pe care îl vom explica mai jos):

„Dacă n-ar fi fost atunci pieirea lui, apoi s-ar fi întors iar a c e l Bîrlădeanu asupra Ipăteștilor” (p. 8); „Diacul Radu își isprăvi istorisirea... despre întâlnirea de la hanul lui Haramin, cu a c e l bărbat ciudat și spînat cu nas ascuțit cît și al lui Alexa Totîrnac. Slujitorul a c e l a al mazilului... ducea la episcopia de Roman blesteme împotriva Ieremieii Pîrcălabului” (p. 25—26); „Trăiește, măriata, aicea un neam de oameni... loviți și sărăciți de a c e l Irimia” (p. 23); „Cînd a ajuns la patruzeci și cinci de ani... a c e l Iurg Litean... s-a gîndit...” (p. 65); „Fiind a c e a fecioară frumoasă și înaltă...” (p. 65); „... au intrat în șerbie la a c e l căpitan de lefegii...” (p. 33); „sub hoarnă ardea foc mare... Din a c e l foc, Ile aduna jar” (p. 132); „Să se știe că a c e l pîrcălab e otrava vieții mazililor” (p. 30); „A c e l Vartic vornic va intra în stăpînirea morii...” (p. 112); „Masa era împresurată de oaspeți și a c e i oaspeți ospătau” (p. 52); „La tumultul de glasuri care a cutremurat ulița... s-a deschis o porțiță și a ieșit capul lui Pan Kopițki... A c e l cap al fostului căpitan de oaste avea rase cu briciul bărbia, obraji și tîmplele...” (p. 187); „... a lucit deasupra ogoarelor și livezilor a c e l u i cuprins soarele” (p. 44); „Se afla în fundul ființei sale o întrebare... înșă măriasa a stăpînit în tainița ei a c e a întrebare cătră feciorii Gîrbovului” (p. 294); „S-au scîrbit, socotind cît e de scurtă a c e a zi a vieții lor” (p. 116); „... A găzduit în a c e a albă priveliște...” (p. 66); „A c e a vale a Moldovei... fusese un fel de rai al lumii” (p. 32); „Atunci la a c e a moarte a părintelui meu a fost răzmeriță” (p. 33)¹.

Funcția originară a demonstrativelor este de a exprima gestul care însoțește comunicarea, de a concretiza legătura dintre vorbire și gest: cel ce vorbește, folosind adjectivul demonstrativ pe lîngă un substantiv, „conduce” privirea auditoriului spre o anumită persoană sau un anumit obiect (fie situate în imediata lui apropiere, fie mai depărtate — la propriu sau la figurat). Prin folosirea demonstrativelor, elemente prin excelență deictice, se realizează verbal notarea dinamicii gesturilor personajelor. Mihail Sadoveanu utilizează adesea demonstrativele, în romanul „Nicoară Potcoavă”, cu acest efect indicator. De exemplu: „Vă închin vouă, credincioșilor mei, a c e s t vin, a grăit Nicoară” (p. 119); „Dacă era cumva un neprietin, apoi dădeam drumul a c e s t e i haite Vidra de-l rupea” (p. 36); „După ce-or cădea a c e s t e frunze. m-oi pregăti” (p. 207).

¹ Cf. alte exemple la paginile: 8, 9, 26, 35, 46, 55, 65, 66, 68, 69, 111, 117, 199, 125, 135, 173, 180, 191, 202, 207.

Demonstrativele nu indică însă numai obiectul sau persoana care sînt de față, ci au și funcția a n a f o r i c ă de a relua un termen anterior, de a se referi la cineva sau la ceva despre care a mai fost vorba în text, atrăgînd astfel atenția asupra unei anumite persoane sau a unui anumit obiect. Această funcție este des întîlnită în romanul „Nicoară Potcoavă”: „Acolo, la domnia lui Ștefăniță vodă, și-a fost clădit curte cu turn de strajă un cneaz cu numele Iurg Litean . . . Avea a c e s t Iurg Litean părul creț în cap și în barbă și ochii mari” (p. 64); sau: „Se ridicase în aceste părți de lume, căpitane Petrea, un lup sur, cu părul aproape ca năgara. . . Și fiind acu patru ani la o cișlărie haita noastră Vidra, pe care ați văzut-o, iată că s-a pustit o vreme cu a c e l lup sur” (p. 60); „Iar căruța, Caraiman a întors-o iar la vale cătră Izvoare, cu caii. Și a c e l Caraiman oacheș fiind, se pare, slujitorul celorlalți, nu s-a mai întors sus” (p. 79); „. . . ei fac un negoț mult mai bănos — ducînd negustorași de marfă măruntă în tîrg la Moghilău. A c e i negustorași de la noi caută lucruri ușoare și scumpe” (p. 181).

Folosirea frecventă a adjectivelor demonstrative are, în scrisul lui M. Sadoveanu, o dublă funcție stilistică. Pe de o parte, prin utilizarea adjectivului demonstrativ, „obiectul” desemnat prin substantivul pe lingă care apare adjectivul este „apropiat” de ochii noștri, e conturat și delimitat în mod mai precis. Funcțiunea gramaticală a adjectivului demonstrativ, în astfel de cazuri, e oarecum asemănătoare cu aceea a articolului hotărît din limba literară actuală¹, cu mențiunea că construcția cu adjectivul demonstrativ nu se reduce la o simplă determinare a cuvîntului, ci prin ea se realizează și funcția stilistică de insistență (adjectivul demonstrativ detașează un element al propoziției, îl relevă, opunîndu-l restului comunicării). Totodată, în cazurile cînd demonstrativul se referă la un anumit obiect (din apropiere sau mai depărtat de vorbitor), întrebuițarea acestei părți de vorbire are și o funcție evocatoare, contribuind — așa cum am amintit mai sus — la obținerea unui efect de natură scenică (adjectivul demonstrativ sugerează dinamica gesturilor personajelor).

Pe de altă parte, se știe că frecvența întrebuițare a elementelor deictice e, în general, o particularitate a stărilor de limbă mai vechi² (într-o oarecare măsură și a vorbirii populare). Se pot cita numeroase exemple în acest sens din scrierile cronicarilor: „Fost-au a c e s t Ștefan vodă om nu mare de stat”³; „A c e s t Alexandru vodă zic că au

¹ Cf. : „După ce-or cădea a c e s t e frunze [=frunzele] m-oi pregăti” (p. 207).

² Vezi, de pildă, pentru vechea franceză, observațiile lui Erhardt Lommatzch, *Deiktische Elemente in allfranzösischen*, în *Hauptfragen der Romanistik, Festschrift für Ph. Aug. Becker*, Heidelberg, 1922, p. 102 și urm.

³ *Letopiseșul țării Moldovei Intocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul*, Ed. Clasicii romîni comentați, Craiova, 1934, p. 61.

fost. . .”¹ „Acest Alexandru vodă au ținut scaunul o lună”²; „Acest Petru vodă au domnit. . . 12 ani”³; „Acest Ștefan vodă, ce l-au poreclit Lăcustă”⁴; „A cei lei sălbateci și lupi încrunțați. . . au rădicat domn”⁵; „Fost-au a c e s t a război între verii, pentru domnia țării. . .”⁶; „Este și a c e a s t ă laudă în letopisețul lor. . .”⁷; „Mare întunecare aice înțelepciunii a c e s t u i domn”⁸; „Multu au stătut hanul îndoit după a c e s t e cuvinte a lui Hmil”⁹; „Și a c e i e cetate. . . au fostu a răsipei casei lui Vasile vodă pricina”¹⁰; „Ce a c e i e iarnă l-au apucat acolea”¹¹; „Ce apoi nu l-au mai solobozitu Schinder pașe pre tălmaciul a c e l a”¹²; „Cela cît va veni pe urmă a c e s t boier, vremea viitoare va arăta”¹³; „. . . iară sultanul n-au dat nici un răspuns pe a c e a carte”¹⁴; „. . . pînă i-au adus pre a c e l porucinic și cu a c e i unsprezece soldați”¹⁵.

Mihail Sadoveanu, recurgînd la construcții de acest fel, dă stilului său o coloratură arhaică. Sub pana lui M. Sadoveanu, construcțiile amintite cu adjectivul demonstrativ dobîndesc așadar — ținînd seamă de sentimentul lingvistic al lectorului actual — o valoare stilistică deosebită, ele contribuind și la realizarea culorii locale a limbii folosite în romanul său istoric.

S-ar putea pune întrebarea de ce în romanul istoric al lui Mihail Sadoveanu adjectivul demonstrativ a c e l apare mai des întrebuințat decît a c e s t (vezi supra, p. 46).

Ambele adjective demonstrative (ca și pronumele demonstrative corespunzătoare) fac parte din sistemul de „organizare referențială”¹⁶ al semnelor lingvistice; însă funcțiile lor în limbaj, în procesul de comunicare, pot implica nuanțe deosebite. Explicația folosirii mai dese a demon-

¹ *Letopisețul Țării Moldovei înlocmit de Grigore Ureche vornicul și Simion Dascălul*, Ed. Clasicii romîni comentați, Craiova, 1934, p. 179.

² *Ibidem*, p. 170.

³ *Ibidem*, p. 150.

⁴ *Ibidem*, p. 109.

⁵ *Ibidem*, p. 109.

⁶ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă Incoace*, București, 1944, p. 27.

⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁸ *Ibidem*, p. 70.

⁹ *Ibidem*, p. 121.

¹⁰ *Ibidem*, p. 142.

¹¹ *Ibidem*, p. 121.

¹² *Ibidem*, p. 48; Alex. Gidei (*Studiu asupra cronicarilor moldoveni din sec. al XVII-lea din punct de vedere al limbii, metodei și cugetării*, București, 1898, p. 184) a semnalat astfel de exemple în scrisul lui Miron Costin.

¹³ *Cronica lui Ion Neculce*, Ed. Clasicii romîni comentați, Craiova, 1932, vol. II, p. 475.

¹⁴ *Ibidem*, p. 283.

¹⁵ *Ibidem*, p. 471.

¹⁶ Cf. E. Benveniste, *La nature des pronoms*, în volumul *For Roman Jakobson, Essays on the occasion of his sixtieth birthday*, Haga, 1956, p. 34 și urm.

strativului *acel* (față de *acest*) trebuie căutată în caracterul narativ al operei de care ne-am ocupat: se pare că *acest* e mai ales deictic-sceinic — folosit îndeosebi pentru indicarea în situația prezentă, contemporană vorbitorului —, iar *acel* e mai cu seamă anaforic-narativ. În cursul unei narațiuni e de așteptat deci ca autorul să facă mai des apel la cea de a doua categorie de demonstrative.

Tot din aceeași cauză însă, utilizarea destul de frecventă a demonstrativului *acest*, în romanul istoric discutat, apropie narațiunea de prezentul scriitorului și creează o atmosferă de contemporaneitate cu bogate rezonanțe afective.

